

Ростислав Бундз

Національний університет “Львівська політехніка”,
асистент кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук
rostyslav.o.bundz@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3651-4068>

Діана Яровик

Національний університет “Львівська політехніка”,
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
diana.yarovyk.pv.2022@lpnu.ua

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

<http://doi.org/10.23939/law2023.39.162>

© Бундз Р., Яровик Д., 2023

У статті висвітлено поняття, ознаки та класифікації воєнних злочинів. Розкриття змісту поняття “воєнний злочин” з урахуванням положень міжнародного кримінального права. Акцентується увага на розкритті змісту поняття “воєнний злочин” з урахуванням положень міжнародного кримінального права. Україна переживає складний період історії, пов’язаний із збройним конфліктом на сході країни. Це створює серйозну потребу у вивченні та регулюванні воєнних злочинів в контексті національного кримінального права. Постановка проблеми зосереджує увагу на воєнних злочинах як об’єкті дослідження. Це дає змогу визначити специфічність цих злочинів та необхідність їх окремого правового регулювання. Злочинні дії в контексті збройного конфлікту мають свої особливості та можуть відрізнятися від злочинів, які вчиняються в мирний час. Подальше дослідження цієї проблеми може включати аналіз правового регулювання воєнних злочинів в Україні, порівняння з міжнародними нормами, вивчення практики судового переслідування воєнних злочинів, а також розробку пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

У статті розкривається поняття воєнного злочину в кримінальному праві України, його ознаки, перелік воєнних злочинів, передбачених КК України. Надається інформація про правовий статус та поняття воєнних злочинів згідно з українським законодавством, а також проаналізовано міжнародні норми, які регулюють цю проблему. Розкрито проблематику воєнних злочинів, шляхів їх вирішення і регулювання. Аналіз санкцій за скоєння воєнних злочинів, передбачених відповідно до законодавства України. Аналіз забезпечення прав підозрюваних та обвинувачених у воєнних злочинах,

а також дотримання міжнародних стандартів. Класифікація воєнних злочинів українського кримінального права, яка включає: злочини проти миру, злочини проти цивільного населення та військові злочини. Аналіз захисту прав індивідуальної особи, а також забезпечення справедливого судового процесу для підозрюваних та обвинувачуваних.

Ключові слова: воєнний злочин; кримінальне право; міжнародний злочин; Міжнародний трибунал; Кримінальний кодекс України; Женевська конвенція.

Постановка проблеми. Поняття “воєнний злочин” має дуалістичну природу. Насамперед воєнний злочин є одним із видів міжнародного злочину, відповідальність за який встановлена рядом міжнародних договорів. Водночас більшість національних кримінальних законів встановлюють кримінальну відповідальність за воєнні злочини. Це є наслідком імплементації норм міжнародного кримінального права в національне. Воєнні злочини передбачені також і КК України. Внаслідок російської агресії в Криму і на сході України та довготривалого військового конфлікту актуальність дослідження воєнних злочинів зростає. Незважаючи на це, проблемам воєнного злочину присвячено недостатньо уваги в науці кримінального права. Видається, що це викликано, принаймні, трьома причинами: по-перше, КК України не використовує поняття “воєнний злочин” та, незважаючи на спільний родовий об’єкт цих діянь, передбачає відповідальність за їх вчинення у двох різних розділах: в Розділі XIX “Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)” та в Розділі XX “Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку” Особливої частини КК України. По-друге, протягом 32 років незалежності України вдавалось уникати військових конфліктів. Та, нарешті, по-третє, КК України 1960 року не виділяв міжнародні злочини в окрему Главу Особливої частини. Замість того міжнародні злочини, в тому числі й воєнні, були передбачені в Главі I “Злочини проти держави” та Главі XI “Військові злочини” Особливої частини КК України 1960 року.

Аналіз дослідження проблеми. Питання кримінальної відповідальності за воєнні злочини вивчали В. А. Базов, В. М. Боровенко, О. М. Броневицька, С. О. Загороднюк, М. П. Куцевич, С. П. Кучевська, Ю. К. Кучеренко, В. О. Навроцький, В. П. Пилипенко, М. І. Хавронюк. В Україні проблеми військових злочинів частково досліджували вчені В. О. Глушков і К. Г. Фетісенко, проте загалом ці питання глибокому теоретичному аналізу практично не підлягали і розглядалися на рівні глав або розділів у монографіях, коментарях і підручниках. На дисертаційному рівні у нашій країні були досліджені деякі проблеми військових злочинів. 1998 р. М. І. Хавронюк захистив кандидатську дисертацію на тему: “Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади або службових повноважень”, а також захищені кандидатські дисертації іншими юристами з окремих проблем інституту військових злочинів. Незважаючи на вагомий внесок багатьох авторів у досліджувану сферу, в Україні питанням імплементації норм міжнародного права, в тому числі й про воєнні злочини, не надають значної уваги.

Мета статті – визначити поняття воєнного злочину в кримінальному праві України, розкрити його ознаки, а також визначити перелік воєнних злочинів, передбачених КК України. Надати інформацію про правовий статус та поняття воєнних злочинів згідно з українським законодавством, а також проаналізувати міжнародні норми, які регулюють цю проблему.

Виклад основного матеріалу. Більшість науковців вважають, що поняття “воєнний злочин” виникло у другій половині XIX століття, коли було прийнято Женевську конвенцію 1864 р. про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у діючих арміях та ряд інших документів, що регулювали порядок ведення воєнних дій. Проте перші обмеження щодо методів і засобів ведення

збройних конфліктів встановлювалися ще в III тисячолітті до н. е. в Єгипті. Існували такі обмеження і в інших народів, так Махабхарата і закони Ману, зокрема, забороняли воїнам убивати безпомічних ворогів, а також тих, хто здався. Після одужання поранених військовополонених відправляли на батьківщину. Про існування подібних правил у стародавньому Китаї згадує Сунь Цзи [1]. В Древній Греції такі правила мали силу закону [2]. Згодом вони знайшли втілення у так званих законах лицарства. Про воєнні злочини згадується також у Кодексі Лібера 1863 року, проте цей термін ще не використовувався. Сам термін “воєнний злочин” з’явився лише в 1945 році у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, де зазначалося, що такими слід вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю. Женевські конвенції 1949 року, в яких було кодифіковано міжнародне гуманітарне право після Другої світової війни, окрім іншого, містять перший в історії перелік воєнних злочинів, під якими розуміли серйозні порушення конвенцій, враховуючи специфіку відносин, врегульованих кожною із них.

Причому кожна з чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. подає власний перелік серйозних порушень, разом створюючи єдину систему. До них належать такі дії: навмисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; навмисне спричинення важких страждань або серйозного каліцтва; завдання шкоди здоров’ю; незаконне знищення і привласнення майна, якщо воно не викликане військовою необхідністю; примус цивільної особи або військовополоненого служити в збройних силах держави противника; позбавлення права на неупереджене судочинство; незаконна депортація, переміщення цивільних осіб, що перебувають під захистом; незаконний арешт цивільних осіб, що перебувають під захистом; захоплення заручників.

Можна виділити майже сто окремих складів злочинів, які слід вважати воєнними. Однак всі вони характеризуються певною сукупністю ознак, які є притаманні кожному складу зокрема і групі загалом. На сьогодні можна виділити п’ять таких ознак:

- 1) дії, що становлять об’єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і є пов’язані з ним;
- 2) вчинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права;
- 3) дії, які зазвичай вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази;
- 4) об’єктом посягання є особи, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права;
- 5) дані злочини завжди вчиняються умисно або із грубої необережності.

Із приводу поняття воєнного злочину в міжнародному кримінальному праві, незважаючи на велику кількість досліджень, немає єдності думок. Деякі діяння, що визнані воєнними злочинами, є такими не внаслідок порушення міжнародного гуманітарного права, а внаслідок порушення основних принципів міжнародного права. Зокрема, це стосується вербування, використання, фінансування та навчання найманців. У преамбулі Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців від 4 грудня 1989 року злочинність даних діянь як воєнних злочинів зумовлена тим, що найманці вербуються, використовуються, фінансують та навчаються для діяльності, що порушує такі принципи міжнародного права, як суверенна рівність, політична незалежність, територіальна цілісність держав та самовизначення народів [3].

Таким чином, воєнні злочини виходять за межі порушень міжнародного гуманітарного права і полягають також в інших порушеннях норм чи принципів міжнародного права. Всі воєнні злочини в міжнародному праві об’єднані низкою спільних юридичних ознак:

1) усі ці злочини посягають на встановлений основними принципами міжнародного права та міжнародним гуманітарним правом порядок ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного (внутрішнього) характеру. Регламентований порядок ведення воєнних дій у збройних конфліктах є основною частиною інтересів забезпечення миру та безпеки людства;

2) перелік воєнних злочинів встановлений у документах міжнародного кримінального права. У зв'язку із цим злочинне порушення загально визнаних принципів міжнародного права і міжнародного гуманітарного права, вчинене під час збройного конфлікту, є воєнним злочином.

У зв'язку із цим воєнний злочин можна визначити як винне, суспільно небезпечне, протиправне та каране діяння, що полягає в порушенні встановлених основними принципами міжнародного права, міжнародним гуманітарним правом правил ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру та злочинність яких визначена актами міжнародного кримінального права.

Виникає питання про те, порушення яких саме принципів міжнародного права та норм міжнародного гуманітарного права утворює воєнні злочини. Як зазначає М. Бос, норми міжнародного права, що передбачають відповідальність за воєнні злочини, по суті, встановлюють відповідальність, в тому числі і за порушення норм міжнародного гуманітарного права. Питання в тому, порушення яких норм міжнародного гуманітарного права складає об'єктивну сторону воєнних злочинів [4, с. 387].

Деякі угоди, зокрема Женевські конвенції, прямо криміналізують порушення їх основних положень. Воєнні злочини утворюють також порушення і деяких норм міжнародного звичаєвого права навіть за відсутності договірних положень про криміналізацію даних діянь. Так, наприклад, Нюрнберзький трибунал ухвалив, що ключові положення Гаазьких конвенцій 1907 року відображають положення міжнародного звичаєвого права, і їх порушення є злочинними, хоча Гаазькі конвенції 1907 року безпосередньо не криміналізували такі порушення [5].

З другого боку, не будь-яке порушення норм міжнародного гуманітарного права утворює склад воєнного злочину. Такого висновку дійшла апеляційна палата Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії. У своєму рішенні в справі щодо Д. Тадіча апеляційна палата тлумачить зміст порушення законів та звичаїв війни [6]. Такий висновок є цілком правильним, оскільки міжнародне гуманітарне право містить низку технічних норм, порушення яких було б зовсім недоречно криміналізувати.

Аналізуючи чинний КК України, можна дійти висновку, що воєнні злочини містяться у двох розділах. Це розділ XIX Особливої частини КК України “Злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини)” та розділ XX Особливої частини КК України “Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку”.

У Розділі XIX Особливої частини КК України передбачені такі злочини, які можна віднести до воєнних:

- 1) мародерство (ст. 432 КК України);
- 2) насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України);
- 3) погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України);
- 4) незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (ст. 435 КК України).

Розділ XX Особливої частини КК України визначає такі злочини, які можна віднести до воєнних:

- 1) порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України);
- 2) застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України);
- 3) розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України).

Слід зазначити, що КК України не дає визначення поняття “воєнний злочин”, а також не використовує цей термін. Такий стан речей не можна вважати нормальним. Адже Україна ратифікувала ряд конвенцій, які передбачають відповідальність за воєнні злочини і встановила в кримінальному законі відповідальність за такі діяння.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що тема воєнних злочинів у кримінальному праві України залишається актуальною, але досліджена недостатньо. Воєнний злочин можна охарактеризувати як винне, суспільно небезпечне, протиправне та яке підлягає покаранню діяння, що порушує основні принципи міжнародного права і норми міжнародного гуманітарного права щодо ведення збройних конфліктів, міжнародного або неміжнародного характеру. Український Кримінальний кодекс не використовує термін “воєнні злочини”, але встановлює відповідальність за подібні діяння у розділах, присвячених військовим злочинам та злочинам проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. War and Law. London, 1984. P. 102.
2. Greenspan M. The Modern Law of Land Warfare / M. Greenspan. Berkeley, 1959. P. 14–18.
3. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_103.
4. Michael Bothe, Warcrimes, in Antonio Cassese, Paola Gaeta and John R.W.D. Jones (eds), The Rome Statute of the International Criminal Court, Oxford University Press, New York, 2002. 450 p.
5. Nuremberg Judgment (1947) 41 AJIL at 218 and 248–9; United States v. von Leeb, XII LRTWC 1 at 61–2 and 86–92.
6. Tadic ICTY A. Ch. 2.10.1995 para. 94.

REFERENCES

1. *War and Law*. London, 1984. P. 102 [in English].
2. Greenspan M. *The Modern Law of Land Warfare / M. Greenspan*. Berkeley, 1959. P. 14–18 [in English].
3. *Mizhnarodna konvenciya pro borot'bu z verbuvannyam, vy'kory'stannyam, finansuvannyam ta navchannyam najmanciv* [International convention on combating the recruiting, use, financing and training of mercenaries]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_103 [in Ukraine].
4. Michael Bothe, Warcrimes, in Antonio Cassese, Paola Gaeta and John R.W.D. Jones (eds), *The Rome Statute of the International Criminal Court*, Oxford University Press, New York, 2002. 450 p. [in English].
5. *Nuremberg Judgment* (1947) 41 AJIL at 218 and 248–9; United States v. von Leeb, XII LRTWC 1 at 61–2 and 86–92 [in English].
6. *Tadic ICTY A. Ch. 2.10.1995 para. 94* [in English].

Дата надходження: 03.04.2023 р.

Rostyslav Bundz

Lviv Polytechnic National University,
Assistant of the Criminal Law and Procedure Department
of the Educational and scientific institute
of law, psychology, and innovation education
PhD in Law
rostyslav.o.bundz@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3651-4068>

Diana Yarovyk

Lviv Polytechnic National University,
student
Educational and scientific institute
law, psychology and innovative education
diana.yarovyk.pv.2022@lpnu.ua

WAR CRIMES IN CRIMINAL LAW OF UKRAINE

The article highlights the concepts, signs and classifications of war crimes. Disclosure of the meaning of the concept of “war crime” taking into account the provisions of international criminal law. Attention is focused on revealing the meaning of the concept of “war crime” taking into account the provisions of international criminal law. Ukraine is going through a difficult period of history associated with the armed conflict in the east of the country. This creates a serious need for the study and regulation of war crimes in the context of national criminal law. The formulation of the problem focuses attention on war crimes as an object of research. This allows us to determine the specificity of these crimes and the need for their separate legal regulation. Criminal acts in the context of armed conflict have their own characteristics and may differ from crimes committed in peacetime. Further research of this problem may include an analysis of the legal regulation of war crimes in Ukraine, a comparison with international norms, a study of the practice of prosecution of war crimes, as well as the development of proposals for improving legislation in this area.

The article reveals the concept of a war crime in the criminal law of Ukraine, its characteristics, the list of war crimes provided for by the Criminal Code of Ukraine. Information is provided on the legal status and concept of war crimes according to Ukrainian legislation, as well as an analysis of international norms that regulate this problem. The problems of war crimes, the ways of their solution and regulation are disclosed. Analysis of sanctions for the commission of war crimes provided for in accordance with the legislation of Ukraine. Analysis of ensuring the rights of suspects and accused in war crimes, as well as compliance with international standards. Classification of war crimes of Ukrainian criminal law, which includes: crimes against peace, crimes against civilians and war crimes. Analysis of the protection of the rights of an individual, as well as ensuring a fair trial for suspects and accused persons.

Keywords: war crime; criminal law; international crime; International Tribunal; Criminal Code of Ukraine; Geneva Convention.